

УДК 327(477+439):341.1

Лукашенко А. В.*Науковий керівник: Конопка Н. О.,
кандидат історичних наук, доцент*

УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено характерні ознаки українсько-угорських відносин на фоні євроатлантичної інтеграції України. Розглянуто ключові етапи взаємозв'язків між Україною та Угорщиною з часу їх становлення до сьогодення, проаналізовано причини та наслідки їх загострення. Зроблено прогноз щодо розвитку двосторонніх взаємин між державами у короткостроковій перспективі.

Ключові слова: Україна, Угорщина, НАТО, євроатлантична інтеграція, співробітництво.

Lukashenko A.V.

UKRAINIAN-HUNGARIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EURO-ATLANTIC INTEGRATION

In article, the characteristic features of Ukrainian-Hungarian relations on the background of Ukraine's Euro-Atlantic integration are examined. The key stages of the relationship between Ukraine and Hungary since the time of their formation till the present-day are considered, the reasons and consequences of their exacerbation are analyzed. The forecast for the development of bilateral relations between the states in the short term is made.

Key words: Ukraine, Hungary, NATO, Euro-Atlantic integration, cooperation.

Підтримання добросусідських відносин завжди було та залишається важливою складовою політики як України, так і Угорщини. Актуальність дослідження зумовлюється тим, що на сучасному етапі взаємозв'язки між обома державами є доволі напруженими. Насамперед, це пояснюється тим, що угорське керівництво, починаючи ще з початку збройного конфлікту на Донбасі у 2014 р., займає активну

проросійську позицію. Доповнює проблему і позиція угорської сторони щодо захисту та підтримки угорських меншин, що становить загрозу державному суверенітету України. На сьогодні угорська влада активно блокує євроатлантичну інтеграцію України, зважаючи на прийняття Верховною Радою України Закону «Про освіту» у 2017 р. Налагодження та відновлення українсько-угорських відносин є вагомим стимулом для обох держав: Україні це дозволить не тільки набагато швидше та ефективніше наблизитися до стандартів Альянсу, але і поглибити інші сфери співробітництва із західним сусідом, членом ЄС та НАТО. Угорщина ж має нагоду покращити тісну співпрацю з Україною та стабілізувати політичний аспект у відносинах між державами.

Серед вітчизняних авторів українсько-угорські відносини є ретельно досліджені у багатьох наукових працях. Втім, більшість досліджень носять узагальнюючий характер, зокрема це праці В. Віднянського «Українсько-угорські відносини: проблемні питання та роль історичної науки», Д. Ткача «Українсько-угорські відносини новітньої доби» та ін. Цікавою видається аналітична розвідка В. Шрамовича та О. Торопа «Східний форпост НАТО чи вічний кандидат: чого Україні чекати від Альянсу», яка була опублікована BBC News Україна у 2018 р. Однак, питання взаємовідносин між державами в контексті євроатлантичної інтеграції України є недостатньо вивченими. Своєю чергою, зарубіжні автори приділяють увагу вивченню існуючих проблем між двома державами та пропонують власні шляхи їх вирішення. Як правило, це окремі аналітичні матеріали, які активно видаються у вигляді журналістських публікацій таких агентств, як: Reuters, The Guardian, The Washington Post та ін. Актуальною є розвідка А. Бжозовскі розміщена в медіа-мережі Euractiv під назвою «Hungary blocks NATO statement on Ukraine over minority rights row» (2019 р.). Автор аналізує офіційні позиції НАТО та урядів різних держав, зазначаючи можливості покращення відносин між Україною та Угорщиною. Більше того, дослідженням українсько-угорських відносин займається значна кількість спеціалізованих структур. Зокрема: Centre for Eastern Studies у 2017 р. видав звіт під назвою «A neighbour discovered anew. The Czech Republic, Slovakia and Hungary's relations with Ukraine», де висвітлюється особливості відносин між двома державами на фоні російської агресії та здійснено порівняння співпраці між Україною та Угорщиною за останні роки. Автори дослідження стверджують, що замість відновлення двостороннього переговорного процесу обидві держави намагаються закріпити свої відносини радше на регіональному та

блоковому рівнях. Зважаючи на цей перелік досліджень, слід зауважити, що все ж таки вони певним чином не вповні розкривають усю сутність українсько-угорських відносин в контексті євроатлантичної інтеграції України, що зумовлює актуальність дослідження.

У роботі використано цілий комплекс джерел, який дозволив вповні висвітлити досліджувану проблему. Зокрема: Закон України «Про освіту», Закон Угорщини «Про права національних і етнічних меншин», Закон України «Про громадянство України»; офіційна інформація сайтів державних органів (МЗС України, Міністерство зовнішніх справ та торгівлі Угорщини, Офіси Президентів обох країн); офіційні документи та заяви (Спільна заява Комісії Україна – НАТО), звіти самітів НАТО та ЄС, угоди про співробітництво між двома урядами та ін.

Мета дослідження: з'ясувати ключові особливості українсько-угорських взаємин в контексті євроатлантичної інтеграції України.

Згідно з метою роботи перед автором була поставлена ціль реалізувати наступні завдання: провести порівняльний аналіз стану українсько-угорських відносин від їх генезису до сучасності; простежити, як змінювалися погляди угорських політиків стосовно євроатлантичної інтеграції України; встановити, які чинники підштовхують Угорщину до допомоги чи блокування євроатлантичної інтеграції України; визначити, чи впливає інтеграційний процес на інші сфери співробітництва між державами.

Починаючи ще з розпаду СРСР у 1991 р., практично всі країни соцтабору взяли курс на те, аби інтегруватися з європейськими та євроатлантичними структурами. Зумовлено це було тим, що більшість з цих держав не були готові до самостійного управління власною країною. Очевидно, що їм було необхідно покращити власну політичну, економічну та військову стабільність шляхом максимального залучення у міжнародне життя. Не минула подібна доля і багатьох провідних держав Центрально-Східної Європи, таких як Угорщину та Україну.

Не дивно, що саме Угорщина стала однією з перших країн, яка визнала незалежність України. В рамках подальшого партнерства у 1991 р. було підписано «Договір про дружбу і співробітництво», відкрито перше угорське посольство у місті Києві, закладено не менш важливу багатокomпонентну нормативно-правову базу тощо [9, 19]. Звичайно, 90-і рр. ХХ ст. розпочали важливий етап у розвитку двосторонніх відносин обох країн. Втім, необхідно враховувати і той фактор, що в той час обидві держави не могли приділяти серйозну увагу щодо допомоги одна одній у контексті європейської та євроат-

лантичної інтеграції, оскільки самі потребували її. Однак, вже дещо пізніше ця ситуація кардинально змінилася. У 1999 р. Угорщина стала повноцінним членом НАТО. Така подія і спричинила активізацію українсько-угорських відносин в контексті євроатлантичної інтеграції України, адже було закріплено або ж удосконалено низку документів, які стосувалися обох держав (наприклад, Угода про співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Угорської Республіки) тощо [11]. До того ж, за підтримки Угорщини було реалізовано проведення навчань євроатлантичного напрямку. Насамперед, це Центр безпекової політики в угорському місті Сегед [12], який спеціалізується на поширенні наукових праць, досліджень та організації семінарів на тему НАТО. Залучення такого важливого гравця Альянсу, як Угорщина, на шляху до НАТО створило сприятливий політичний клімат для майбутньої співпраці між державами.

Надалі партнерські відносини України та Угорщини були відносно успішними, адже перші роки XXI ст. включали в себе широкий спектр європейських та євроатлантичних комунікацій. У 2003 р. було висунуто, а згодом і досягнуто ідеї створення Консультативної ради з питань європейської інтеграції за участю України та країн V4; у 2005 р. було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Угорщини про економічне співробітництво [7].

Важливу роль у формуванні євроатлантичного напрямку України активно відіграли та й відіграють на сьогодні країни Вишеградської четвірки. Оскільки Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина мають досвід у здійсненні новітніх натівських реформ, а всі їх заходи спрямовані на підтримку європейських та євроатлантичних цінностей, ця група держав є доволі важливою для України. Яскравим прикладом співпраці урядів означених держав була зустріч представників Міністерств оборони держав V4 та України у Будапешті у 2009 р., де було прийнято рішення, що всі 4 члени утворення сприятимуть координатії реформ України в оборонній сфері та проведенні інформаційної кампанії щодо Альянсу [1, 128]. Втім, такий дипломатичний крок східноєвропейських держав не перейшов у фазу активної реалізації, а отже і не набув очікуваної дієвої підтримки з боку держав-членів ЄС та НАТО. На жаль, попри усі спроби Угорщини та решти країн Вишеградської групи, їх заяви та намагання взяти на себе ініціативу у сприянні євроатлантичної інтеграції України залишилися, як правило, суто на декларативному рівні. В той же час український уряд не надавав таким діям пріоритетного значення, що і помітно гальмувало весь процес.

Одним з визначальних поштовхів українсько-угорських відносин в контексті вступу України в НАТО є 2010 рік. Саме тоді політична система Угорщини зазнала кардинальних змін. Зокрема, угорська партія «Фідес», отримавши більшість місць у парламенті, сформувала новий уряд, яким було переглянуто політичні пріоритети Угорщини. Особливу увагу угорське керівництво приділяло наданню євроатлантичної допомоги країнам, що розвиваються, та пошуку нових ринків збуту для угорського експорту. Внаслідок зовнішньополітичних змін, ваги набули угорсько-російські економічні взаємини, які і стали одним з найвагоміших факторів впливу на українсько-угорські відносини [6, 11]. Незважаючи на те, що угорські погляди стосовно євроатлантичної інтеграції не тільки залишилися на базовому рівні, але й дещо покращились, ці зміни ускладнили взаємини між державами вже з початком російської агресії у 2014 р.

Слід також зауважити, що в травні 2011 р. у словацькому місті Левоча відбулася зустріч керівників оборонних відомств країн Вишеградської четвірки та України у форматі V4+Україна. Цікавим є те, що там було обговорено питання про створення в рамках ЄС Вишеградської бойової групи, яка б мала становити частину європейської оборонної політики [1, 128]. Оскільки країни V4 є членами ЄС та Альянсу, їх сприяння європейській та євроатлантичній інтеграції України мало би здійснюватися доволі ефективно. Втім, зважаючи на те, що Вишеградська бойова група не мала достатніх механізмів дії поза межами НАТО, створення свого роду оборонного плацдарму на території Центрально-Східної Європи було для того часу складною процедурою. Саму тому вона і була відтермінована на декілька років.

Переломним моментом у розвитку двосторонніх відносин між Угорщиною та Україною став 2014 рік. Анексія Росією Криму, збройний конфлікт на Донбасі та швидке налагодження російсько-угорського співробітництва започаткували етап охолодження українсько-угорських взаємин. Спад торгово-інвестиційного обороту, відсутність ефективної євроатлантичної підтримки з боку Угорщини стали очевидними наслідками того, що угорське керівництво змінило свої зовнішньополітичні пріоритети явно не на користь України. Найголовнішим є те, що політичний діалог між обома державами фактично був призупинений. Хоча візити та перемовини представників обох країн все ще тривали. Наприклад, у 2014 р. відбулися переговори Президента України Петра Порошенка з Прем'єр-міністром Угорщини Віктором Орбаном у рамках інавгурації нової Глави Української держави, а також було здійснено робочий візит

Міністра зовнішньої економіки і закордонних справ Угорщини Петера Сійярто до України [7]. Проте, це були доволі базові, стандартні зустрічі, яких було недостатньо у порівнянні зі стабільним переговорним процесом до 2014 р. Отож, питання щодо обговорення підтримки Угорщиною вступу України до Альянсу було заморожене.

Для того, аби реабілітувати цей процес, урядам обох держав було потрібно докласти чималих зусиль: Україні оговтаритися після важкої політичної кризи всередині країни, Угорщині чітко визначитися з власною зовнішньополітичною стратегією. Аби відновити сприяння вступу України до НАТО та ЄС угорському керівництву знадобилося 2 роки. Зокрема, станом на 2016 рік Україна все ж таки стала повноцінним членом Технічної угоди між міністерствами оборони країн V4 щодо співробітництва в рамках Бойової тактичної групи ЄС, як і було заплановано [4]. Завершення обіцянок минулого могло означати стрімке налагодження угорсько-українського співробітництва та виокремлення перспективних цілей для подальшої співпраці.

Однак, визначальною складовою сучасного етапу двосторонніх відносин стало угорсько-російське зближення, яке і поставило під загрозу подальше співробітництво між Угорщиною та Україною. Основною його причиною стали економічні інтереси Угорщини, адже та залежить від російського газу. Ще у вересні 2014 р. відбулася зустріч Віктора Орбана з головою правління ВАТ «Газпром», Олексієм Міллером, після якої угорський уряд фактично одразу призупинив реверсні поставки газу до України [20]. Зважаючи на те, що угорський напрямок зовнішньої політики спершу полягав, здебільшого, в економічній стратегії, а вже пізніше став домінувати і в політичній сфері, перед Угорщиною постало важке запитання, адже НАТО та ЄС вже ввели активні економічні санкції проти Росії. Чи потрібно угорському уряду приєднатися до європейських санкцій, коли він не хоче мати жодних напружень з таким сильним союзником? Зрозуміло, що візити президента Росії Володимира Путіна та інших політичних діячів РФ у Будапешт в 2014-2015 рр. і пояснюють той факт, чому Угорщина найпізніше приєдналася до санкцій проти країни-агресора. Більше того, на одній з таких зустрічей прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан вказав на те, що пріоритетом його країни все більше виступатиме захист угорських меншин закордоном, насамперед на Закарпатті [19, 7]. Така позиція угорського уряду і викликала занепокоєння української влади.

Другим переломним моментом, який і погіршив взаємини обох держав, є прийняття ВРУ Закону «Про освіту» у 2017 р. [5] Одна із статей закону була доволі негативно оцінена угорською владою.

Зокрема, найбільше критики з боку угорської сторони зазнала стаття про національні меншини, які проживають на території України. Згідно з законом меншини мають вивчати не лише власну мову, але й українську, впродовж певного періоду навчання. Такі зміни стали неприйнятними для уряду Угорщини, який побачив у цьому загрозу позбавлення можливості угорців вільного вивчення рідної мови. Саме тому було одразу розпочато контрзаходи, аби захистити угорські меншини на території Закарпаття. Зокрема, міністр закордонних справ та зовнішньої торгівлі Угорщини Петер Сійярто публічно заявив, що Угорщина робитиме усе можливе, аби посилити міжнародний тиск на Київ, а також припинить підтримку вступу України в НАТО та ЄС [17].

До того ж, існують й інші чинники, які ставлять під питання нормалізацію українсько-угорських взаємин. Насамперед, це питання подвійного громадянства. Останніми роками Угорщина все більше намагається залучити угорців Закарпаття до отримання угорського паспорта. Угорщина проводить таку політику вже багато років поспіль, однак на сучасному етапі це питання загострилося. Основною дією угорського уряду щодо підтримки угорських меншин на Закарпатті є надання їм преференційної натуралізації в Угорщині [14]. Це означає, що такі особи за бажанням можуть отримати угорські паспорти аби працювати чи мати будь-яке відношення до Угорщини. Оскільки в Україні існує єдине громадянство, що закріплено Конституцією, це може викликати серйозний міжнародний скандал.

Зрозумілим є те, що обом урядам потрібно все ж таки домовлятися між собою, аби відновити євроатлантичну підтримку України та узгодити суперечності щодо самого закону. У листопаді 2018 р. Глава Місії України при НАТО В. Пристайко прокоментував загальну ситуацію та способи її вирішення. Зокрема, основною проблемою є те, що Угорщина зловживає принципом консенсусу в Альянсі та намагається ліквідувати імплементацію Закону «Про освіту» шляхом створення низки труднощів для України. Для того, аби розв'язати цю ситуацію, урядам обох держав варто було б домовитися між собою, що є доволі складно, адже український уряд спирається на висновки Венеціанської комісії щодо Закону «Про освіту», тоді як Угорщина на власну національну ідею щодо підтримки національних меншин за кордоном. Угорщина пропонує дві рекомендації розв'язання проблеми: продовжити термін імплементації закону «Про освіту» до 2023 р. і винести за рамки його дії приватні школи. «Ми спостерігаємо позитивний розвиток у виконанні обох рекомендацій. Упевнений, що наші законодавці найближчим часом розглянуть пропозиції

уряду України, і ми зможемо продемонструвати, як ми виконуємо взяті на себе зобов'язання», зазначив В. Пристайко [2].

Слід зазначити, що 13 травня 2019 р. відбулася трьохстороння зустріч президента США Дональда Трампа, прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана та президента РФ Володимира Путіна. Під час розмови В. Орбан активно наголошував Д. Трампу про українсько-угорську прикордонну суперечку та нібито жорстоке поводження української влади з угорською меншиною [18]. Оскільки США є беззаперечним лідером Альянсу, переконування американського президента з боку російського та угорського лідерів у тому, що новобрана влада в Україні є некомпетентною, свідчать про їх прагнення схилити Захід на користь коаліції Росії та Угорщини. Однак, американська адміністрація не змінила свою позицію, оскільки США все ж залишаються ключовим партнером України в контексті її євроатлантичної інтеграції, а Білий Дім продовжує надавати різноманітну підтримку Україні.

21 травня 2019 р. відбулася зустріч президента України Володимира Зеленського з президентом Угорщини Адером Яношем. Обидва лідери висловили надію на стабілізацію українсько-угорських відносин. Угорським президентом було запропоновано створення спільного комітету, який міг би стати форумом для обговорення усіх непорозумінь та розбіжностей між Україною та Угорщиною [13]. Такі кроки лідерів обох держав могли не тільки передувати початку стабілізації українсько-угорських відносин, але й відновленню угорської підтримки стосовно вступу України в НАТО. Однак, оскільки на сьогодні немає жодної інформації щодо створення спільного комітету обох країн, це говорить про те, що питання врегулювання українсько-угорських відносин певною мірою зайшло в глухий кут.

Свою чергою, угорський міністр закордонних справ та зовнішньої торгівлі П. Сійярто на Лондонському саміті НАТО 4 грудня 2019 р. зазначив, що Угорщина всерівно продовжить блокування євроатлантичної інтеграції України до тих пір, поки угорським меншинам на Закарпатті не буде надано прав [16]. Така реакція угорської сторони на вступ України до НАТО є доволі серйозною та підтверджує незмінність позиції угорського уряду. Альянс усіма силами підтримує Україну та закликає Угорщину до перенесення суперечки на двосторонній рівень [15].

Слід зауважити, що блокування євроатлантичної інтеграції Угорщиною є не вигідним як для неї, так і для української сторони. Зокрема, Україна зазнає чимало ризиків через політичну кризу. Разом з тим, Угорщина втрачає нагоду плідно співпрацювати з дійсно пер-

спективним союзником. Таким чином, завершення суперечки між двома державами могло б стати потужним імпульсом для стабілізації не тільки інтеграційного процесу, але й відновлення партнерства обох країн.

Не дивлячись на певні непорозуміння між двома урядами, проблема вступу України до Альянсу на фоні угорської зовнішньої політики є чи не єдиною у своєму роді. На сьогоднішній день Україна має прогресивний та масштабний ринок, насамперед у сільськогосподарській сфері, який активно пропонує різноманітні можливості для угорських компаній та є досить таки вигідним для Угорщини, зважаючи на географічну близькість. Починаючи ще з періоду спаду торгово-інвестиційного обороту у 2014 р., угорські компанії вибікують того моменту, коли Україна все ж таки покращить економічні умови та вирішить проблему нестабільності ринку [6, 41]. Окремо заслуговує на увагу торговельно-економічне співробітництво обох держав. Тільки у 2018 р. товарообіг України з Угорщиною зріс на 17,6%, порівнюючи його з 2017 р. До того ж, сальдо для України склало 378,5 млн. дол. США [10], тоді як для Угорщини цей показник сягнув 297 млн. дол. США [8]. Відповідно, політична неприязнь не впливає на українсько-угорські економічні відносини. Більше того, збільшення обсягу прямих інвестицій та ефективна робота Українсько-угорської міжурядової змішаної комісії з питань транскордонного та прикордонного співробітництва відіграють важливу роль у партнерських відносинах [10]. Зважаючи на це, тенденція покращення українсько-угорського економічного співробітництва продовжуватиметься і може стати тим фактором, який стимулюватиме покращення політичної сфери діяльності між державами.

У короткостроковій перспективі обидві сторони мають можливість розв'язати політичні суперечності, зважаючи на поступове відновлення діалогу між державами. Однак, існує низка факторів, які ґрунтовно впливають на українсько-угорські взаємини. Насамперед, це поглиблення угорсько-російських відносин (зокрема, в енергетичній сфері), оскільки Угорщина залежить від поставок російського газу. До того ж, у найближчому майбутньому Угорщина буде отримувати газ із «Турецького потоку», що посилить російсько-угорське співробітництво. Наступні парламентські вибори в Угорщині відбудуться у 2022 р., і очевидно, що вже четвертий раз поспіль більшість місць у парламенті може сформувати партія «Фідес» на чолі з В. Орбаном. Не менш важливим фактором в українсько-угорських відносинах може стати ескалація російської агресії на Сході України. Можна із впевненістю сказати, що Угорщина і

надалі буде демонстративно підтримувати територіальну цілісність та суверенітет України, залишаючись у сфері впливу Російської Федерації. Ймовіріше за все, Угорщина продовжить використовувати Закон України «Про освіту» як ефективний спосіб реалізації власних національних інтересів. А відтак, про підтримку Угорщиною євроатлантичного поступу України говорити занадто рано.

Отже, здійснюючи ефективну підтримку України з часу вступу Угорщини до НАТО та ЄС, угорське керівництво зробило значний внесок на шляху України до Альянсу (ініціативи з боку Вишеградської четвірки, значне посилення політично-військового співробітництва обох держав тощо). Однак, зміна зовнішньополітичного курсу Угорщини у 2010 р., а надалі й очевидне посилення проросійської позиції з 2014 р. призупинили динамічний розвиток партнерських відносин. Очевидно, що довготривала відсутність політичного діалогу, а згодом введення у 2017 р. ВРУ Закону «Про освіту» і стало вирішальним моментом охолодження відносин: блокування Угорщиною вступу України до НАТО, проблема паспортної експансії на Закарпатті тощо. Оскільки імплементація мовної статті повинна відбутися до 2023 р., угорська сторона є зацікавленою у якомога швидшому відновленні двостороннього переговорного процесу, аби розв'язати питання, пов'язане з угорськими меншинами. Але мало ймовірно, що до цього часу уряди Угорщини та України дійдуть до консенсусу. Для того, аби остаточно вирішити усі суперечності, урядам обох країн слід розробити дійсно дієві кроки: врешті-решт створити форум для обговорення спільних суперечок, налагодити тісну дипломатичну співпрацю та узгодити основні спірні моменти.

Ця тема є дійсно перспективною і її дослідженням можна продовжувати займатися й надалі, особливо зважаючи на низку деяких факторів. Дискусійним є питання про те, чи залишаться зв'язки між Україною та Угорщиною на одному й тому ж рівні? Чи дійсно Угорщина продовжить блокування вступу України до НАТО? У випадку налагодження українсько-угорських відносин на фоні євроатлантичної інтеграції України, або ж у разі їх чергового загострення, завжди існуватимуть як позитивні якості взаємин обох держав, так і певні проблеми, які потребуватимуть ретельного аналізу.

Джерела та література

1. Андрейко В. Проблеми та перспективи військового співробітництва у форматі V-4 і Україна. Ужгород: *Збірник наукових праць ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, 2017. С. 121-133.

2. Глава Місії України при НАТО: Угорщина продовжує зловживати принципом консенсусу в Альянсі. Міністерство закордонних справ України, 2018, 13 листопада. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/news/6465-glava-misiji-ukrajini-pri-nato-ugorshhina-prodovzhuje-zlovzhivati-principom-konsensusu-v-alyjansi> (дата звернення: 07.02.2020).

3. Декларація Бухарестського саміту. Організація Північноатлантичного Договору, 2008. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_8443.htm (дата звернення: 07.02.2020).

4. Європейська та євроатлантична інтеграція. Київ : Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату КМУ, 2019. 93 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2019/8.2019/transition-book-final-stisnuto.pdf> (дата звернення: 07.02.2020).

5. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. №38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 08.02.2020).

6. Мединський І., Капчос Б. *Аудит зовнішньої політики: Україна-Угорщина*. Київ: Інститут світової політики, 2016. 43 с.

7. Політичне співробітництво між Україною та Угорщиною. URL: <https://hungary.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/263-istorija-dvostoronnih-vidnosin> (дата звернення: 06.02.2020).

8. Економічні відносини. Посольство Угорщини. URL: <https://kijev.mfa.gov.hu/ukr/page/gazdasagi-kapcsolatok> (дата звернення: 08.02.2020).

9. Ткач Д. *Українсько-угорські відносини: нові виклики та загрози*: журнал. Київ : Зовнішні справи, 2018. С. 19.

10. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Угорщиною. URL: <https://hungary.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/263-istorija-dvostoronnih-vidnosin> (дата звернення: 07.02.2020).

11. Угода про співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Угорської Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_037 (дата звернення: 08.02.2020).

12. Українсько-угорське співробітництво у галузі культури та мистецтва. Посольство України в Угорщині, 2012. URL: <https://hungary.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/273-kulyturno-gumanitarne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-ugorshhinoju> (дата звернення: 08.02.2020).

13. Áder to Zelensky: 'Rights of hungarians in Ukraine more restricted than in the Soviet Union'. *Hungary Today*, 2019, May 5.

14. Citizenship cases. Office of the President of the Republic, 2012. URL: https://www.keh.hu/hungarian_citizenship/1583-Citizenship_cases&pnr=2 (accessed: 09.02.2020).

15. Relations with Ukraine. North Atlantic Treaty Organization, 2019. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm (accessed: 06.02.2020).

16. Szijjártó P. Hungary will continue to block Ukraine's relations with NATO until the Transcarpathian Hungarians are given back their rights. Ministry of Foreign Affairs and Trade, 2019, December 4.

17. Szijjártó P. It isn't the Ukrainian Government's place to decide what is good for Transcarpathia Hungarians. Ministry of Foreign Affairs and Trade, 2017, October 13.

18. Putin and Hungary's Orban helped sour Trump on Ukraine. *The Washington Post*, 2019, October 22.

19. Tátrai P., Kovály K., Erőss Á. Effects of the Ukrainian Crisis in Transcarpathia: the Hungarian Perspective. Warsaw: Centre of Migration Research, 2016. 30 p.

20. Why is Hungary blocking Ukraine's western integration? *Atlantic Council*, 2018, January 16.